

Concept
Radboud Universiteit Nijmegen

Opening Academisch Jaar
Rector magnificus Bas Kortmann

Maandag 1 september

Verdiend vertrouwen

<welkom gasten>

Wij hebben de gewoonte bij de opening van het academisch jaar een vooraanstaande literator een voordracht te laten houden en ik ben zeer verheugd en vereerd dat mw. Joke Hermsen ons straks zal toespreken. Naast haar zal Elise Hopman het woord voeren, zij is een bijzondere honoursstudente. Graag heet ik ook u beiden welkom in ons midden.

Dames en heren, vrijheid is voor de universiteit en daarmee voor de samenleving van levensbelang. Universiteiten moeten in vrijheid onderwijs kunnen geven en onderzoek kunnen doen. Daarom spraken de overheid en de universiteiten in het Hoofdlijnenakkoord uit 2011 af de regeldruk voor de universiteiten te verminderen en de bestuurlijke verhoudingen gezond te houden. Een universiteit zonder vrijheid is een gekooide uil en uilen in gevangenschap verpieteren en krijgen moeilijk progenituur. Mijn Leuvense collega, prof. Rik Torfs, zei hierover een jaar geleden het volgende, ik citeer:

“Toch is vrijheid noodzakelijk om creatief te zijn, om te vinden wat nog niet gevonden is. Wie iemand vrijheid gunt, geeft hem of haar vertrouwen. Juist dat hebben we broodnodig in onze wat sombere tijden. We hebben nood aan een overheid die de universiteiten vertrouwt. Dat is niet weinig. Want vertrouwen is een woord dat we wantrouwen. Iemand vertrouwen schenken lijkt naïef, en dat is wel het laatste wat we ons kunnen veroorloven te zijn. Cynisch, waarom niet? Maar naïef? Nooit. Het blijft opmerkelijk hoe we geen vertrouwen meer durven te schenken als we niet eerst alles en iedereen tot in het kleinste detail hebben gecontroleerd, via verslagen, rapporteringen of audits. Er is geen hond die we nog vertrouwen. Of toch. Een hond.”

Voor succesvol onderzoek is vrijheid essentieel, omdat alleen de vrije wetenschapper vindt wat nog niet gevonden is. Voor succesvol onderwijs is vrijheid van even groot belang: zo kan de door een ieder gewenste profilering en differentiatie van universitair onderwijs ontstaan. Profilering en differentiatie vormden de kern van de aanbevelingen van de commissie Veerman aan de minister van OCW uit 2010. Overheid, politiek en universiteiten onderschreven deze kern.

Universiteiten vrij laten, blijkt echter niet eenvoudig. Daarvoor is vertrouwen in de universiteiten nodig en dat ontbreekt. Vanuit de gedachte dat gemeenschapsgeld goed moet worden besteed – en daarmee ben ik het van harte eens – meent de overheid de inhoud en zelfs de vorm van ons werk steeds sterker te moeten sturen. Ik geef u enkele voorbeelden:

- De overheid stelt aan universiteiten steeds minder rechtstreeks geld beschikbaar voor wetenschappelijk onderzoek. Tegenover die kleinere eerste geldstroom staat een steeds grotere afhankelijkheid van NWO, ministeries, Brussel en andere derden, de zogeheten tweede en derde geldstroom. Hierbij heeft de subsidiegever vaak de regie, ook voor wat betreft inhoudelijke keuzes. “Wie betaalt, bepaalt”. Bovendien speelt bij de tweede en derde geldstroom het probleem dat de universiteit bij iedere euro 0.74 eurocent dient te “matchen” ten laste van de eerste geldstroom, omdat deze subsidies niet alle kosten dekken. Een te geringe eerste geldstroom betekent drooglegging van de onderzoeksvrijheid van de universiteit.
- Het zogeheten topsectorenbeleid past in dit beeld. Onderzoeksgeld en daarmee het universitaire onderzoek worden gekoppeld aan het volgens de overheid, met name het Ministerie van Economische Zaken, wenselijke onderzoek. Maar het is een misvatting dat wetenschappelijke doorbraken op bestelling kunnen plaatsvinden. Grote successen heeft het topsectorenbeleid tot nu toe niet opgeleverd.
- Een derde voorbeeld: de overheid heeft met behulp van “financiële verleiders”, in jargon “incentives”, met alle universiteiten prestatieafspraken gemaakt. Zij hebben betrekking op onderwijs, onderzoek en het beheer van de universiteiten. Maar de overheid maakt met de verschillende universiteiten grotendeels dezelfde afspraken. Variatie en differentiatie maken daardoor plaats voor meer van hetzelfde.
- Bij het onderwijs beknopten de prestatieafspraken en het huidige accreditatiestelsel de vrijheid van de universiteiten. Sinds 2011 worden universiteiten aan een zogenaamde instellingsaudit door de NVAO onderworpen om het onderwijskwaliteitssysteem van de instelling te toetsen. Bij een succesvolle audit van de instelling zou voortaan een licht accreditatieregime gelden voor de individuele opleidingen, met veel minder administratieve lasten en een beperkte beoordeling. Van dit verlichte regime is niets terecht gekomen. Met de mond wordt het vertrouwen beleden, maar de praktijk is anders. Het resultaat is dat opleidingen geneigd zijn zich bij visitaties defensief op te stellen. De visitatoren worden niet ervaren als “critical friends” die bijdragen aan de verbetering van de kwaliteit van de opleiding, maar als agenten die op zoek zijn naar mogelijkheden om bekeuringen uit te delen. Het doel van het accreditatiestelsel, verbetering van de kwaliteit van het onderwijs, wordt aldus niet bereikt. Waarom schaffen we de opleidingsaccreditatie niet af? Zeker als het onderwijskwaliteitssysteem op orde is, zijn universiteiten zeer wel in staat de kwaliteit van de opleidingen te bewaken en verbeteren. Daarbij kunnen externe “peers” als “critical friends” betrokken worden, maar ook kan aan de opleidings- en examencommissies een belangrijke rol worden toegekend. De Vlamingen hebben in hun regeerakkoord opgenomen dat bij een positieve evaluatie van de “instellingevaluatie” de verantwoordelijkheid en verantwoording voor de kwaliteit van de opleidingen bij de instelling zelf komen te liggen.

Ik permitteer mij een kort intermezzo. In een opinie-stuk in NRCHandelsblad van maandag 25 augustus 2014 betoogt Anne Flierman, de voorzitter van de NVAO en lid van de Eerste Kamer, dat er heel wat mis is met het onderwijs van de Nederlandse universiteiten. Hij wijdt dit aan een gebrek aan bestuurlijke aandacht van de universiteit. Zo’n verwijt komt hard aan en mag niet onbesproken blijven. In de

afgelopen drie jaren hebben de instellingsaudits plaatsgevonden onder verantwoordelijkheid van de NVAO. Maar de instellingsaudit is toch bedoeld om na te gaan of het onderwijskwaliteitssysteem op orde is, anders gezegd, om vast te stellen of universiteiten, inclusief hun bestuurders, op de juiste wijze aandacht geven aan de kwaliteit van het onderwijs? Alle universiteiten zijn geslaagd. En wij zelf ontvingen een heel positief oordeel. En nu zou er plots toch veel loos zijn. Met hagel uit de heup schieten is in de politiek een vaker voorkomend fenomeen, maar van een voorzitter van een onafhankelijk accreditatie-orgaan mag een zorgvuldige en genuanceerde opstelling worden verwacht. Dames en heren, onderwijs heeft onze volle aandacht, niet voor niets beoordelen de studenten al jaren lang de Radboud Universiteit als de beste brede onderwijsuniversiteit. Onderwijs heeft niet alleen onze volle aandacht, we geven het ook. Morgen start onze voorzitter, Gerard Meijer, met zijn colleges mechanica voor de eerstejaars natuurkunde.

Na dit intermezzo keer ik terug naar de opdringerige overheid. Door de steeds sterkere overheidssturing doemt het beeld van een sluipende nationalisatie van universiteiten op. De centrale sturing heeft bovendien geleid tot een opmars van de projectsubsidies, een versnippering van de onderzoeksfinanciering en een wildgroei van niet-universitaire onderzoeksinstituten.

Zijn de resultaten van Nederlandse universiteiten zodanig dat de overheid het voortouw wel *moet* nemen? Een volmondig neen is hier op zijn plaats. Volgens het Interdepartementaal Beleidsonderzoek van mei 2014 presteert het Nederlandse wetenschapsstelsel zeer goed in termen van kwaliteit en productiviteit in vergelijking met het buitenland. Dit beeld wordt bevestigd wanneer men kijkt naar de citatie-impactscore, de scores in Europese kaderprogramma's en het aantal European Research Council grants (ERC's) dat aan Nederlandse onderzoekers is toegekend. (Vergeeft u mij het gebruik van dit managersjargon). En als Radboud Universiteit mogen we trots zijn op onze eigen resultaten in de afgelopen jaren. We verwierven drie van de twaalf zogenaamde Zwaartekrachtsubsidies. Daarnaast ontving onze universiteit één van de drie aan Nederlandse universiteiten toegekende ERC Synergy Grants en presteerde onze universiteit ook bij de ERC Starting Grants en Advanced Grants uitstekend.

De onderzoeksprofileringen hebben we zelf gekozen. De basis voor de goede Nederlandse resultaten is gelegd in het verleden, in een periode waarin universiteiten en wetenschappers zelf de kans kregen inhoudelijke keuzes te maken en zich in een eigen richting konden ontwikkelen. Universiteiten en wetenschappers blijken in staat op basis van een intrinsieke motivatie en met creativiteit en nieuwsgierigheid nieuwe wegen in te slaan die niet eerder zijn begaan. Dat is wat moet gebeuren.

Vrijheid voor een universiteit betekent niet dat deze geen verantwoording hoeft af te leggen, integendeel! Universiteiten worden gefinancierd met gemeenschapsgeld en dienen dit goed te besteden en zich daarvoor te verantwoorden. Een zorgvuldige verantwoording draagt ook bij aan vertrouwen. Als universiteiten moeten we beter laten zien wat onze prestaties inhouden, actiever participeren in het maatschappelijk debat en niet te gemakkelijk met de overheid meegaan omdat er financieel voordeel valt te behalen. Uiteraard vraagt vertrouwen ook om integer handelen. Alleen met integer wetenschappelijk handelen verdienen we vertrouwen en kunnen we onze vrijheid herwinnen. Zonder vrijheid kan de universiteit niet brengen wat de

samenleving van haar verwacht. Ik verwijs hier graag naar Einstein die zei: “Alles dat werkelijk groots en inspirerend is, is gecreëerd door een individu dat kon werken in vrijheid”.

Dames en heren, vertrouwen geven aan een universiteit is vertrouwen geven aan mensen. Ik heb een groot vertrouwen in onze universiteit en in onze mensen. Gezien de nationale en internationale successen zijn onze mensen het vertrouwen meer dan waard. Laten we vol vertrouwen het nieuwe academische jaar ingaan.